

УДК 330.567.28

**МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСІВ
ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ**<http://orcid.org/0000-0002-8032-005X>

Мінц Олексій Юрійович, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь
Джамбаз Наталя Юхимівна, магістрант, кафедра фінансів і банківської справи, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

Mints Oleksij Y., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, department of Finance and Banking, Priazovskiy State Technical University

Djambaz Natalia Y., Master graduate, department of Finance and Banking, Priazovskiy State Technical University

Mints O. Y., Djambaz N. E. Mechanisms of formation and using finances of households in Ukraine.

Finances of households together with the finances of enterprises and organizations participate in the circulation of capital and cover all stages of the functioning of the economic system (production, distribution, exchange and consumption processes). The volume and structure of household incomes and expenditures change under the influence of various factors and the overall market situation. Therefore, the evaluation and the identification of trends in their formation and use is an actual problem and requires investigation. The following scientific problems are formulated and solved in the article: The essence, significance and functions of household finances are disclosed; Factors affecting the formation of household's income and expenditure have been identified; On the basis of official statistics, an array of data for analysis has been generated; The analysis of dynamics of incomes and expenses of households is carried out; A correlation analysis of the relationship between macroeconomic factors and the structure of household income and expenditure was made; Mechanisms of influence of macroeconomic indicators on incomes and expenses of households are revealed. In this research were used methods of analysis, synthesis and generalization, methods of mathematical statistics, graphical methods, methods of system dynamics and economic and mathematical modeling. Calculations were carried out using the program Deductor Studio Academic. The results obtained in this article can be used to understand the processes, the formation and using finances of households and to predict the impact of macroeconomic changes on the structure of incomes and expenditures of the population.

Мінц О. Ю., Джамбаз Н. Ю. Механізми формування та використання фінансів домогосподарств в Україні.

Фінанси домогосподарств поряд з фінансами підприємств і організацій беруть вагомую участь в кругообігу капіталу та охоплюють частину усіх стадій функціонування економічної системи (процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання). Обсяг і структура доходів та витрат приватних господарств змінюються під впливом різноманітних факторів та загальної кон'юнктури ринку. Тому оцінка та виявлення тенденцій їх формування та використання є актуальним питанням і потребує належного вивчення. В роботі розкрито сутність, значення і функції фінансів домашніх господарств; виявлено фактори, які впливають на формування доходів та витрат домогосподарств; на підставі офіційної статистики сформовано масив даних для аналізу; здійснено аналіз динаміки доходів та витрат домогосподарств; здійснено кореляційний аналіз зв'язку між макроекономічними факторами та структурою доходів і витрат домогосподарств; виявлено механізми впливу макроекономічних показників на доходи та витрати домогосподарств. У дослідженні використано методи аналізу, синтезу і узагальнення, математичної статистики, графічні методи, методи системної динаміки і економіко-математичного моделювання. Розрахунки проводилися з використанням програми Deductor Studio Academic. Результати, які отримано у роботі, можна використовувати для розуміння процесів, які відбуваються при формуванні фінансів домогосподарств та для прогнозування впливу макроекономічних змін на структуру доходів та витрат населення.

Минц А. Ю., Джамбаз Н. Е. Механизмы формирования и использования финансов домохозяйств в Украине.

Финансы домохозяйств вместе с финансами предприятий и организаций принимают участие в кругообороте капитала и охватывают все стадии функционирования экономической системы (процессы производства, распределения, обмена и потребления). Объем и структура доходов и расходов домохозяйств меняются под влиянием различных факторов и общей конъюнктуры рынка. Поэтому оценка и выявление тенденций их формирования и использования является актуальным вопросом и требует изучения. В статье раскрыта сущность, значение и функции финансов домашних хозяйств; выявлены факторы, влияющие на формирование доходов и расходов домохозяйств; на основании официальной статистики сформирован массив данных для анализа; осуществлен анализ динамики доходов и расходов домохозяйств; осуществлен корреляционный анализ связи между макроекономическими факторами и структурой доходов и расходов домохозяйств; выявлены механизмы влияния макроекономических показателей на доходы и расходы домохозяйств. В процессе исследования использовались методы анализа, синтеза и обобщения, методы математической статистики, графические методы, методы системной динамики и экономико-математического моделирования. Расчеты проводились с использованием программы Deductor Studio Academic. Полученные результаты можно использовать для понимания процессов, формирования и использования финансов домохозяйств и для прогнозирования влияния макроекономических изменений на структуру доходов и расходов населения.

Постановка проблеми. Сектор домогосподарств виступає самостійним джерелом економічного зростання та одним з провідних визначальних факторів розвитку економічної системи в цілому. Фінанси домогосподарств є базою для формування ресурсної бази грошово-кредитної системи, та для формування економічного попиту, впливають на якісну структуру ВВП [1]. Тому оцінка та виявлення тенденцій їх формування та використання є актуальним питанням і потребує належного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії домогосподарств зробили представники різних течій та шкіл економічної та фінансової науки, зокрема Г. Беккер, Дж.М. Кейнс, Ф. Кене, Т. Мальтус, А. Маслоу, П. Самуельсон. В Україні дослідження різних аспектів економічної поведінки домогосподарств проводять Ю.Воробйов, В. Вітлінський, В. Опарін, Е. Шубна, М. Карлін та інші. Але механізми зв'язку макроекономічних факторів із процесами формування фінансів домогосподарств досі не було формалізовано.

Мета статті - виявлення механізмів формування та використання фінансів домогосподарств України та оцінка впливу на них показників розвитку економіки.

Результати дослідження. Фінанси домогосподарств є невід'ємною складовою фінансової системи країни. З одного боку, домогосподарства постачають фінансові ресурси на фінансовий ринок, через розміщення накопичених особистих коштів в ті чи інші фінансові інструменти. З іншого боку, домогосподарства є важливим споживачем фінансових ресурсів: при дефіциті власних коштів, вони вступають у фінансові відносини з посередниками фінансової системи [2].

Фінанси домогосподарств формуються як результат вхідних та вихідних фінансових потоків. Вхідні потоки є основою формування необхідних фондів домашніх господарств, тобто за рахунок них відбувається надходження ресурсів. Вихідні, у свою чергу, навпаки, є витрачанням фінансових коштів з даних фондів, тобто вибуттям коштів. На рис. 1 наведено схему, яка відображає процеси формування та використання фінансів домогосподарств, відповідно структурі звітності державного комітету статистики України [3].

Розглянемо окремо механізми формування доходів та витрат домогосподарств.

Під доходами домогосподарств будемо вважати результати їх економічної діяльності, які можуть мати грошову й натуральну форми. Структуру сукупних ресурсів домогосподарств в 2000-2015 роках взято за даними Держкомстату [4]. Аналіз цих даних показує, що істотний вплив на структуру сукупних ресурсів домогосподарств в економіці України мають кризові явища. Зокрема за результатами 2009 та 2015 років відбулось зменшення частки таких грошових доходів, як оплата праці та інші надходження, натомість збільшилась частка доходів від підприємницької діяльності та спожитої продукції, отриманої з підсобного господарства. У цілому в кризові часи роль оплати праці в доходах зменшується на користь альтернативних джерел доходу.

Для більш ретельного визначення зв'язку між макроекономічними факторами та структурою доходів та витрат домогосподарств зробимо їх кореляційний аналіз. Для цього скористаємось аналітичною платформою Deductor Studio Academic. Результати аналізу наведено на рис. 2.

Рис.1. Формування та використання фінансів домашніх господарств

З аналізу рис. 2 можна побачити, що *рік спостереження* хоча не є макроекономічним фактором, але має великий ступінь зв'язку майже із всіма показниками. Це свідчить про наявність виражених тенденцій у структурних змінах ресурсів домогосподарств. Наприклад, пенсії, стипендії та соціальна допомога мають сильну тенденцію до зростання. Навпаки, доходи від продажу сільськогосподарської продукції, вартість спожитої продукції, з особистого підсобного господарства та інші доходи демонструють майже таку саму тенденцію до зменшення.

Входные поля		Корреляция с выходными полями		
№	Поле	Оплата праці	Доходи від підприємницької дія...	Доходи від продажу сільського...
1	Рік	0,783	0,687	-0,895
2	ВВП реальний	-0,265	-0,444	0,522
3	ВВП, прирост	-0,222	-0,196	0,303
4	Рівень безробіття	-0,865	-0,638	0,612
5	Рівень інфляції	-0,101	0,319	-0,059
6	Инфл. прирост	-0,100	0,039	-0,001
7	Середній рівень опла...	0,670	0,582	-0,838
8	Темп прироста	-0,494	-0,283	0,652

Входные поля		Корреляция с выходными полями		
№	Поле	Пенсії, стипендії, соціальні допом...	Вартість спожитої продукції особ...	Інші надходження
1	Рік	0,900	-0,802	-0,873
2	ВВП реальний	-0,498	0,364	0,464
3	ВВП, прирост	-0,324	0,304	0,284
4	Рівень безробіття	-0,627	0,837	0,558
5	Рівень інфляції	-0,043	0,033	-0,009
6	Инфл. прирост	-0,082	0,115	0,035
7	Середній рівень опла...	0,818	-0,683	-0,803
8	Темп прироста	-0,679	0,499	0,664

Рис. 2. Кореляційний аналіз між макроекономічними показниками і структурою доходів домогосподарств.

Вплив *стану економіки*, який спостерігається через показник ВВП, на структуру доходів домогосподарств виявився не дуже сильним, але видно, що доля доходів від підприємницької діяльності, пенсій, стипендій та соціальної допомоги і навіть заробітної плати в середньому зростає саме у часи, коли реальний ВВП знижується.

Рівень безробіття має від'ємний вплив на долю оплати праці в сукупних ресурсах домогосподарств. Те ж саме стосується доходів від підприємницької діяльності, а також пенсій, стипендій та соціальної допомоги. Навпаки, сильний позитивний зв'язок є між рівнем безробіття та вартістю спожитої продукції з особистого господарства.

Вплив *рівня інфляції* на структуру доходів домогосподарств виявився майже непомітним.

Показники *середнього рівня оплати праці* та *темпів його приросту*, як виявилось, мають різний вплив на структуру доходів домогосподарств. Найбільш сильна позитивна кореляція є між рівнем оплати праці та часткою у доходах пенсій, стипендій та соціальної допомоги. Також позитивний, але менший вплив є на частку в сукупних ресурсах домогосподарств оплати праці та доходів від підприємницької діяльності. Із іншими показниками спостерігається від'ємний рівень кореляції.

Основними доходами населення в Україні є оплата праці, пенсії, стипендії та соціальної допомоги, а також доходи від підприємницької діяльності, реакція яких на зміну макроекономічних показників цілком співпадає. Якщо ці доходи зменшуються, населення компенсує їх за рахунок доходів від продажу сільськогосподарської продукції, продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель та інших доходів.

Механізм впливу макроекономічних показників на доходи домогосподарств, за результатами аналізу можна представити у вигляді діаграми причинно-наслідкового зв'язку (рис. 3.).

Далі аналогічним чином розглянемо сукупні витрати домогосподарств. В період з 2009 р. до 2015 р. майже вдвічі, з 13,8% до 7,1%, знижується доля неспоживчих сукупних витрат, які містять зокрема витрати на купівлю нерухомості, капітальний ремонт, будівництво житла та господарських будівель, відкриття вкладів у банківських установах. Навіть короткий період стабільності у 2012-2013 рр. не призвів до істотного підвищення долі цих витрат. З іншого боку, доля витрат на продукти харчування, алкогольні напої, непродовольчі товари зростає, що свідчить про зниження реальних доходів домогосподарств в результаті кризи та зменшення заощаджень.

Слід відзначити неприглядну динаміку зміни витрат на алкогольні напої та тютюнові вироби. Якщо з 2000 до 2008 року їх доля поступово знизилася з 3% до 2.2%, то в 2009 разом виростає до 3.2% і далі практично залишається на цьому рівні.

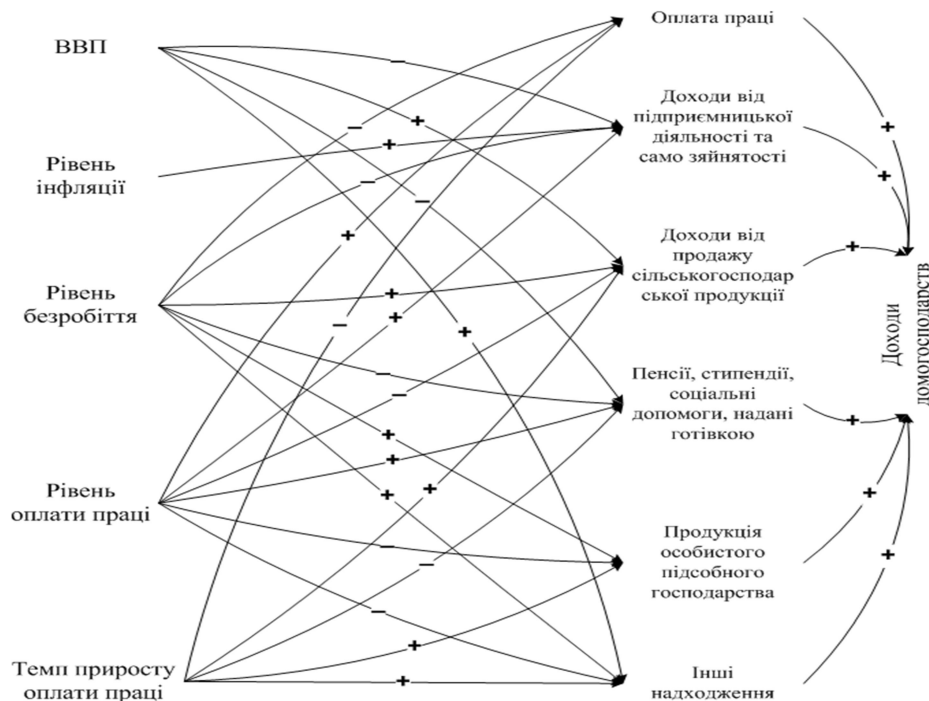

Рис 3. Механізм впливу макроекономічних показників на доходи домогосподарств.

Далі розглянемо результати кореляційного аналізу взаємозв'язку між макроекономічними показниками та структурою витрат домогосподарств (рис. 4).

Кореляції із роком спостереження вказує на наявність чітко вираженої тенденції до зниження долі витрат на продукти харчування (коефіцієнт кореляції $-0,826$) та водночас до зростання долі витрат на непродовольчі товари та послуги (кореляція $0,895$).

Сильний вплив майже на всі компоненти сукупних витрат, окрім алкогольних та тютюнових виробів, має рівень безробіття. Під час зростання цього рівня підвищуються витрати середнього домогосподарства на продукти харчування та знижуються неспоживчі витрати та витрати на непродовольчі товари та послуги.

Спостерігається слабкий вплив динаміки економічного розвитку країни на структуру витрат домогосподарств. Відповідні коефіцієнти кореляції із ВВП не перевищують $0,443$. Ще менший ступінь зв'язку спостерігається із показниками інфляції.

Щодо механізмів формування окремих статей витрат домогосподарств, слід відзначити наступне:

Доля витрат на продукти харчування та безалкогольні напої підвищується за часів кризових явищ в економіці, але це відбувається переважно внаслідок подорожчання продуктів та скорочення витрат на інші статті бюджету домогосподарств.

Витрати на алкогольні напої та тютюнові вироби зростають при підвищенні рівня оплати праці та за часів кризових явищ в економіці, що можна побачити через від'ємну кореляцію із рівнем ВВП. Решта факторів майже не мають впливу на цей показник. Зростання долі витрат на ці товари відбувається набагато скоріше, ніж їх зниження.

Витрати на непродовольчі товари та послуги сильно залежать від загального економічного стану і тому мають достатньо високий рівень кореляції із всіма макроекономічними факторами, окрім рівня інфляції. Рівень безробіття зменшує частку цього компонента в витратах домогосподарства, адже не маючи роботу, людина починає заощаджувати на оплаті ЖКГ та інших непродовольчих товарів. Найбільший вплив має середній рівень оплати праці ($0,818$) – при його збільшенні зростають витрати на непродовольчі товари.

Входные поля		Корреляция с выходными полями	
№	Поле	Продукты харчування та безалкого...	Алкогольні напої, тютюнові вироби
1	Рік	-0,826	0,646
2	ВВП реальний	0,404	-0,437
3	ВВП, прирост	0,266	-0,066
4	Рівень безробіття	0,775	0,133
5	Рівень інфляції	0,003	-0,061
6	Инфл, прирост	0,089	0,073
7	Середній рівень оплати праці	-0,731	0,685
8	Темп прироста	0,549	-0,712

Входные поля		Корреляция с выходными полями	
№	Поле	Непродовольчі товари та послуги	Неспоживчі сукупні витрати
1	Рік	0,895	0,403
2	ВВП реальний	-0,443	-0,165
3	ВВП, прирост	-0,287	-0,158
4	Рівень безробіття	-0,731	-0,677
5	Рівень інфляції	0,038	-0,049
6	Инфл, прирост	-0,010	-0,198
7	Середній рівень оплати праці	0,818	0,297
8	Темп прироста	-0,599	-0,206

Рис.4. Кореляційний аналіз між макроекономічними показниками і структурою витрат домогосподарств.

За результатами аналізу побудуємо механізм впливу макроекономічних показників на витрати домогосподарств (рис. 5).

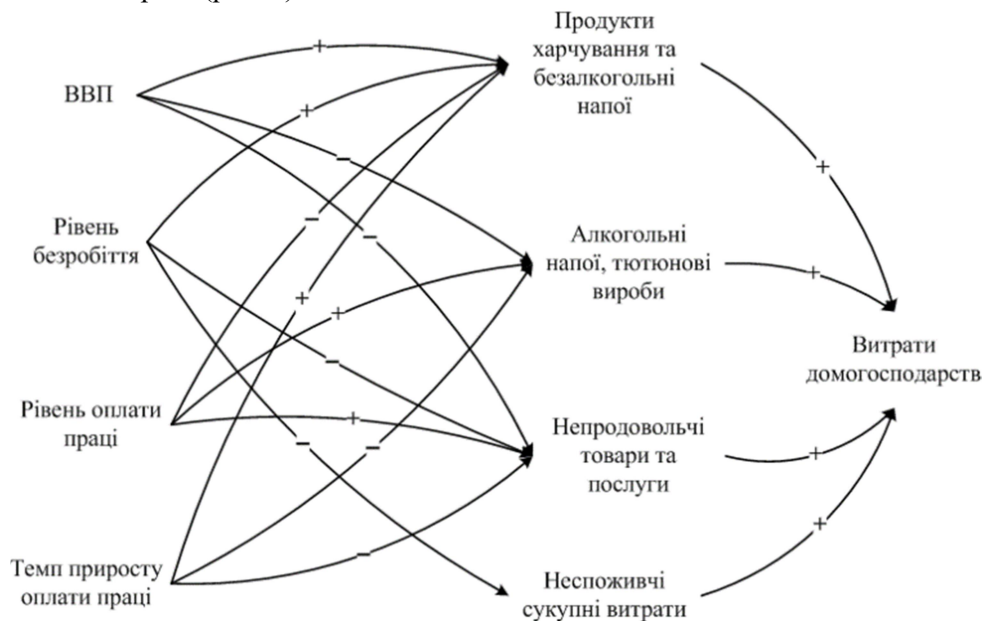

Рис. 5. Механізм впливу макроекономічних показників на витрати домогосподарств.

Разом із наведеним на рис. 3 механізмом формування ресурсів домогосподарств, механізм, який наведено на рис. 5, слід вважати головним теоретичним науковим результатом даного дослідження.

Отримані результати можна використовувати як для вдосконалення аналізу фінансів домогосподарств, так і для прогнозування наслідків економічних змін. Далі побудуємо низьку лінійних регресійних моделей із використанням показників, що впливають на різні компоненти формування та використання фінансів домогосподарств, та зробимо аналіз їх адекватності (рис. 6).

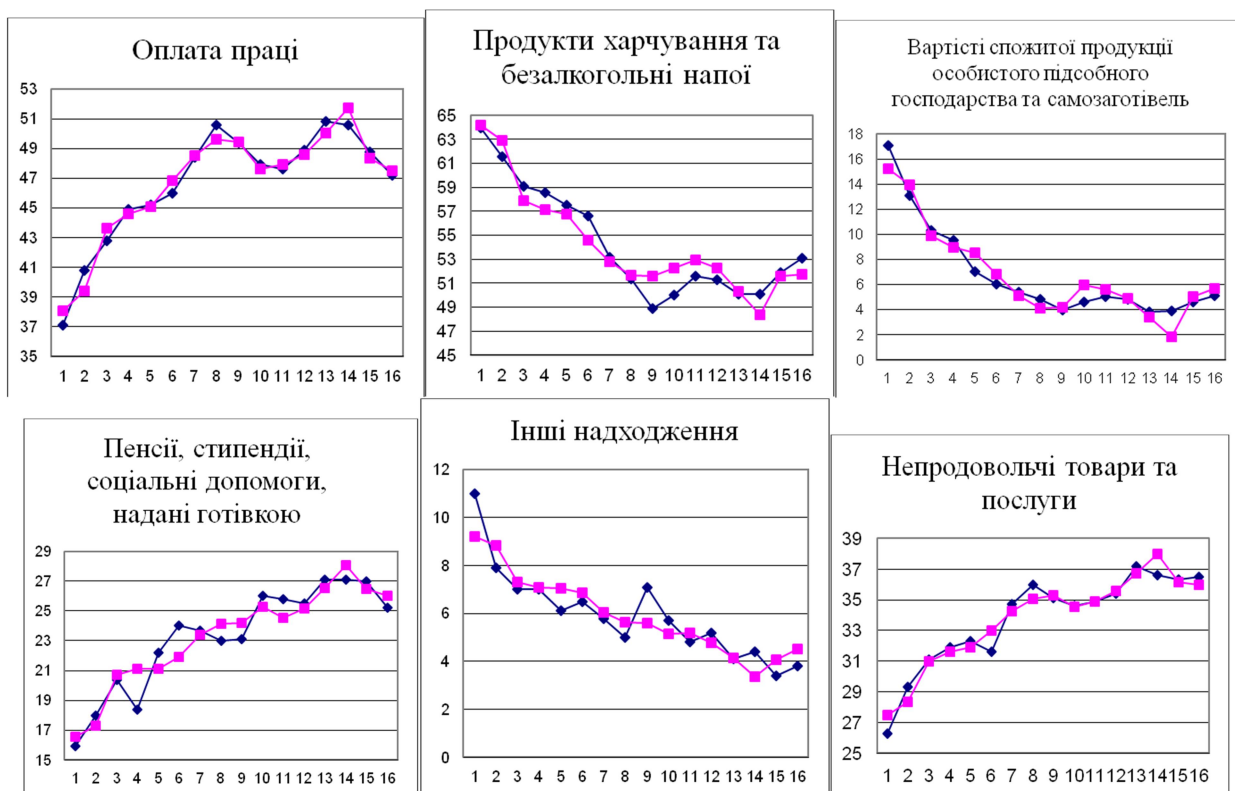

Рис. 6. Аналіз адекватності моделей формування та використання окремих компонентів фінансів домогосподарств.

Аналіз відповідності прогнозів фактичним значенням за рис. 6 показує, що прогнозні та фактичні значення добре співпадають як для доходів, так і для витрат домогосподарств, що говорить про добру адекватність моделей.

Висновки: Таким чином, в роботі виділено механізми формування та використання фінансів домогосподарств в Україні. Досліджено вплив макроекономічних факторів на формування основних статей ресурсів та витрат. Результати, які отримано у роботі, поглиблюють розуміння процесів, які відбуваються при формуванні фінансів домогосподарств, а тому сприяють до підвищення ефективності управління економікою в цілому. Методи, що розроблено, можна використовувати для прогнозування впливу макроекономічних змін на структуру доходів та витрат населення.

Список використаних джерел:

1. Воробійов Ю.М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави: монографія / Ю.М. Воробійов, В.В. Ворошило – Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2013. – 232 с.
2. Воробійов Ю.М. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма / Ю.М. Воробійов // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – № 4, 2011. – С. 45-52.
3. Земцов А. А. Значение, структура и соотношение персональных и семейных финансов в финансовой системе / А. А. Земцов, Т. Ю. Осипова // Вестник Томского гос. ун-та. № 331, 2010. – С. 186-194.
4. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

References (BSI):

1. Vorobjov Y.M. (2013) *Finansy domashnich gospodarstv u finansovij systemi derzhavy* [Householder's finances in national financial system] Simferopol: VD "Arial" [in Ukrainian]
2. Vorobjov Y.M. (2011) *Finansy domogospodarstv: suchasna paradigma* [Householder's finances: the modern paradigm] Visnyk "Finances, banking and investment" [in Ukrainian]
3. Zemcov (2010) *Znachenie, struktura i sootnoshenie personalnyh i semejnyh finansov v finansovo-kreditnoj sisteme* [Value, structure and ratio of personal finances in financial and credit system] Tomsk: VTGU N331 [in Russian]
4. National statistics committee of Ukraine [Electronic source]. – URL: <http://ukrstat.gov.ua>

Keywords: householder's finances, cash income, consumer spending, correlation analysis, cause-and-effect relationship.

Ключові слова: фінанси домогосподарств, грошові доходи, споживчі витрати, кореляційний аналіз, причинно-наслідковий зв'язок.

Ключевые слова: финансы домохозяйств, денежные доходы, потребительские расходы, корреляционный анализ, причинно-следственная связь.